

ROZSAH REGIONÁLNÍCH DISPARIT V ČR

Alois Andrlé

1. Česká republika - střeoevropský region a jeho členění

V této úvodní části se jedná o informační seznámení s tématem. Proto jsou hlubší závěry ponechány až u rozboru regionů, na které se Česká republika člení, resp. bude členit.

Česká republika má strategicky výhodnou pozici v Evropě a proto i její regiony vzhledem k velikosti státu mají z hlediska evropského rozměru rovněž tuto výhodu.

Na regionální rozvoj, využití tohoto faktoru má vliv neukončená transformace a také dlouhé neřešení vzniku samosprávních územních celků v rozsahu NUTS 2.

Česká republika reálně počítá s přijetím do Evropské unie nikoliv v nejbližších letech; počítá se na základě obnovení ekonomického růstu s tím, že se přiblíží úrovni EU a vytvoří se celkové, například i právní předpoklady hladkého vstupu.

Ve vztahu k průměrné výši HDP na obyvatele v EU byla v ČR v roce 1995 úroveň pouze 59 %. Míra nezaměstnanosti je v současnosti ve srovnání se zeměmi EU stále příznivá, avšak dochází k ostré vnitrostátní diferenciaci. Rakousko a Dánsko mají podle údajů z června 1998 nezaměstnanost nižší než v ČR (ČR 5,6 %, Rakousko a Dánsko 4,5 %).

Index spotřebních cen se od roku 1989 zvýšil až na 326,5 bodu v roce 1997 a průměrné měsíční mzdy na 337,4 bodu. Inflace je ve srovnání s EU vysoká (působí i cenové deregulace), dosahuje úrovně kolem 10 %. Určitým vyjádřením značného zpomalení ekonomického rozvoje byl růst pasivního salda platební bilance (v roce 1996 - 160 mld. Kč) a faktická nevyrovnanost státního i ostatních veřejných rozpočtů. Ve státním rozpočtu v roce 1997 činila převaha výdajů nad příjmy bezmála 16 mld. Kč. Snížila se sociální stabilita ve společnosti.

Česká republika má však za podmínky obnovení růstu dostatečně dobré předpoklady pro získání a zlepšení pozice úspěšně se vyvíjejícího regionu. Vzhledem k otevřenosti české ekonomiky se počítá s využitím mezinárodní kooperace a zvětšením zdrojů ve formě zahraničního kapitálu.

K překonání nedostatků by měla napomoci i nová regionální soustava.

Podle stavu k 31. 12. 1996 byla Česká republika členěna do 8 krajů, 77 okresů a 6 233 obcí. Od roku 1990 však existují samosprávné orgány jen v obcích. V okresech pracují orgány státní správy. V krajích žádné orgány státní správy ani samosprávy nejsou ustaveny, pouze některá ministerstva zde mají detašovaná pracoviště.

Ústavním zákonem z prosince 1997 se mají k 1. 1. 2000 zřídit (ustanovit) tzv. vyšší územně správní celky. Ve 14 krajích se počítá s tím, že budou plnit funkci plnohodnotných regionů. Kartogram ukazuje současné regionální členění i členění k 1. 1. 2000.

2. Demografický vývoj. Městské a venkovské osídlení.

Vývoj počtu obyvatel v ČR je již od osmdesátých let nepříznivý. Od roku 1994 dochází k poklesu počtu obyvatel a do budoucna je zvláště nedobrá změna struktury obyvatel. Podíl obyvatel starších 60 let má výraznou tendenci růstu, zvýší se z 18 % v roce 1997 na 26 % v roce 2000.

V regionálním průmětu podle dosavadního vymezení krajů se dosavadní a předpokládaný vývoj projevuje takto:

- ve většině krajů vlivem značného snížení porodnosti dochází v období 1991-1997 ke snížení počtu obyvatel přirozenou měnou. Největší úbytky zaznamenala Praha a Středočeský kraj s výrazně nejstarší populací;
- ve výhledu do roku 2010 ubude v krajích kolem 3 % obyvatel z roku 1995. Relativně menší populační pokles (o 1 - 1,5 %) nastane v Severočeském, Západočeském a Jihočeském kraji. V prvním případě z důvodu příznivého věkového složení, u dalších dvou krajů bude negativní přirozený vývoj zmírňován aktivním vnitrostátním migračním saldem i z důvodu příznivé příhraniční polohy;
- populační deprese se bude týkat zejména venkovského obyvatelstva. Městské obyvatelstvo by mělo s výjimkou Prahy a Severomoravského kraje až do roku 2010 ještě mírně populačně růst. Podle vyhodnocení nově navržených krajů rovněž dochází k úbytku obyvatel ve všech krajích, nejvíce v hl.m. Praze, Ostravském a Jihlavském kraji;
- počet domácností se do roku 2010 zvětší v ČR oproti roku 1995 o 7,6 %, nejvíce v Severomoravském kraji o 10,3 %. Ve Středočeském kraji a zvláště v Praze bude přírůstek výrazně nižší.

Rozdílný vývoj počtu obyvatel a domácností, jak ukazuje graf, má velký význam pro sestavení prognózy bytové výstavby.

Co se týká vývoje osídlení, je potřebné upozornit na zintenzivnění suburbanizace. To se pak projevuje zvláště v krajích s velkými městy (Pražský, Brněnský, Ostravský a Plzeňský). Pokročilé stavy suburbanizace vedou k tomu, že se do nově rostoucích předměstí přenášejí základní problémy vnitřních měst. Suburbanizace je tak těsně spojena s regionálními disparitami. Další otázkou je uchování atraktivity venkovského osídlení s cílem zamezit vyvlastňování rozsáhlých prostorů.

3. Regiony ve vazbě na pracovní trh a na vzdělanost obyvatelstva

Regionální diferenciaci a disparity ve vazbě na pracovní trh jsou podmíněny vývojem ekonomiky a sociální stability.

Sedm v současné době platných krajů (hl.m. Prahu spojujeme se Středočeským krajem) lze rozdělit do 3 až 4 skupin podle dynamiky vývoje pracovních příležitostí v období 1989-1996 (ČR = 100) a podle úrovně mezd v roce 1996 (ČR = 100).

Ve středních Čechách (Středočeský kraj a hl. m. Praha) je celková úroveň v dynamice 120 a podle stavu v roce 1996 - 130. Naproti tomu v Severočeském a Severomoravském kraji je velmi nepříznivá úroveň ve vývoji pracovních příležitostí. V krajích je také nejvyšší míra nezaměstnanosti. Mzdová úroveň je zde příznivější; je ovlivněna vývojem mezd v odvětvích těžebních a těžkého průmyslu před rokem 1989.

Zbývající čtyři kraje se pohybují kolem celostátního průměru. Východočeský a Jihomoravský kraj jsou přitom značně pod průměrem celorepublikové úrovně mezd (90 a 93).

Nové kraje (od roku 2000) nevznášejí do tohoto hodnocení příliš velké změny.

Přírůstek (úbytek) pracovních příležitostí 1989-1996 a vývoj

průměrných mezd ukazují kartogramy používající jako skladebnou jednotku okresy.

Podobně je graficky vyjádřena i míra nezaměstnanosti v okresech k 31.12.1997. V průběhu roku 1998 se očekává další zvýšení míry nezaměstnanosti až na cca 6 % ke konci roku. V okresech hospodářsky slabých může ovšem míra nezaměstnanosti dosáhnout již hrozivých 13-15 %.

Aktivní politika zaměstnanosti má společné rysy jako politika populační a vzdělanostní. Napomáhá vytváření absolventských pracovních míst, veřejně prospěšných pracovních příležitostí, realizaci rekvalifikačních programů a vytváření míst pro osoby se sníženou pracovní schopností. Regionální vliv této činnosti není dosud příliš výrazný. Nabídka volných pracovních míst v Severočeském a Severomoravském regionu "oslovuje" pouze cca desetinu celkového počtu nezaměstnaných.

Růstu míry nezaměstnanosti napomohly i změny ve struktuře a zaměření škol, zvláště středních.

Atraktivní podmínky nabídky pracovních příležitostí v sektoru služeb v první polovině devadesátých let vedly k tomu, že se v současnosti projevují jako přebytek absolventů středních odborných škol, zvláště ekonomických. Na druhé straně velmi chybějí vyučení ve strojírenství a dalších výrobních oborech. Regionální důsledky jsou pak tíživé v krajích a okresech s větším podílem průmyslu.

Jako příklad regionálních disparit ve školské přípravě je možné uvést údaje o učňovském školství za období 1991-1997.

Tab. 1 Počet žáků ve středních odborných učilištích podle současných krajů:

Území, kraj	1991	1995/96	1996/97	Index 1991=100
Hl. m. Praha	35 191	25 964	20 063	57,0
Středočeský	26 336	14 988	11 400	43,3
Jihočeský	20 452	12 779	9 710	47,5
Západočeský	23 252	17 454	14 460	62,2
Severočeský	34 205	22 222	16 741	48,9
Východočeský	36 154	20 482	15 968	44,2
Jihomoravský	61 816	45 658	35 510	57,4
Severomoravský	58 826	41 603	32 156	54,7
Česká republika	296 234	201 150	156 008	52,7

4. Regionální disparity a bytová výstavba jako faktor zvýšení migrační aktivity

Dostupnost bydlení má vazby na celou řadu oblastí, mezi jiným na hybnost obyvatel, životní úroveň, ale pokud chybí byty delší dobu i na demografický vývoj. Nezanedbatelný vliv má rozvoj bytové výstavby, rekonstrukce a modernizace bytového fondu na rozvoj stavebnictví, navazující průmyslová odvětví spojená s vybaveností bytů.

Současná situace v bydlení v ČR není dobrá. Úroveň bydlení vyjádřená počtem bytů připadajících na 1 000 obyvatel v devadesátých letech patrně klesala a dostupnost bydlení se zhoršila.

Dlouhodobý vývoj bytové výstavby 1948-1997 v České republice zobrazuje graf.

V období po roce 1989 se počet dokončených bytů v krajích ČR vyvíjel takto (v tis. bytů):

Tab. 2 Počet dokončených bytů od roku 1989

Území, kraj	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Hl.m. Praha	7,4	5,5	7,2	5,7	6,1	4,8	1,9	1,9	1,8
Středočeský	4,0	4,6	3,2	3,8	3,2	2,0	1,7	1,7	2,3
Jihočeský	5,5	4,1	3,9	3,0	3,6	0,8	0,9	1,4	1,3
Západočeský	4,8	4,2	3,4	3,1	2,5	1,9	1,5	1,2	1,1
Severočeský	6,9	3,4	3,2	3,0	2,2	1,3	1,1	1,2	1,3
Východočeský	6,0	5,1	5,2	5,8	4,0	2,2	1,3	1,8	2,2
Jihomoravský	11,9	9,4	8,2	6,2	6,0	2,9	2,3	2,9	3,4
Severomoravský	8,5	8,4	7,3	5,8	5,0	2,5	2,1	2,0	2,4
ČR celkem	55,0	44,6	41,6	36,4	31,6	18,2	12,7	14,0	15,9

Z údajů vyplývá, že k propadu bytové výstavby došlo v období 1990-1997 ve všech krajích. V hl.m. Praze a Západočeském kraji došlo k výraznému poklesu v letech 1995-1997, resp. 1994-1997. V ostatních krajích se největší pokles odehrál již od roku 1994 s tím, že se alespoň poněkud v letech 1996 a 1997 začala výstavba zvětšovat. Uvážíme-li, že potřeba dokončovaných bytů se v ČR pohybuje kolem 50 tisíc bytů ročně, je nasnadě, že vzestup bez výjimky ve všech krajích je nedostačující. Pouze kraje, které byly v období 1948-1989 favorizovány, mohly poněkud více těžit z dřívě vytvořeného fondu bytových domů.

K posílení vlivu migračního faktoru hospodářského rozvoje by bylo zapotřebí aby se zvýšila bytová výstavba zejména v krajích s velmi špatným populačním vývojem a již založenými, resp. potenciálními předpoklady rozvoje. K takovým regionům patří hl. m. Praha, přiléhající části Středočeského kraje, části krajů přimykající k velkým městům a samotná tato města (Brno, Plzeň, Ostrava), dále pak příhraniční oblasti jihu a jihuozápadu Čech. Neznamená to, že zejména ve spojitosti s podporou malého a středního podnikání by neměla být současně stimulována i bytová výstavba v okresech stále ještě hospodářsky slabých a v okresech demograficky postižených. K demograficky problémovým územím patří zejména: ve Středočeském kraji okresy Kolín, Kutná Hora, Nymburk a Jičín, v Západočeském Plzeň-jih, Plzeň-sever, Rokycany a Klatovy, v Severočeském Teplice.

K hospodářsky slabým a strukturálně postiženým okresům náleží ve Středočeském kraji Kladno, v Jihočeském Český Krumlov a Prachatice, v Západočeském kraji Klatovy, Tachov, v Severočeském Děčín, Chomutov, Most, Teplice, Louny, ve Východočeském Svitavy, v Jihomoravském Břeclav, Třebíč, Znojmo a v Severomoravském Karviná, Ostrava-město, Bruntál a Jeseník.

Z tohoto přehledu vyplývá, že některé okresy jsou uvedeny dvakrát - jako demograficky i ekonomicky problémové (Klatovy, Teplice).

5. Stav a vývoj infrastruktury a životního prostředí - vliv na disparity

V rámci technické infrastruktury sehrává z regionálního hlediska mimořádnou úlohu doprava a telekomunikace.

Dopravní infrastruktura v ČR i v jednotlivých krajích je hustotou sítě vesměs dostatečná. Je však přitom značně zanedbaná a neodpovídá zátěžovým proudům ve vyspělých zemích. Nedostatečně pak působí na rozsah investování vnitřního i zahraničního kapitálu. Pro budoucí rozvojový vliv je potřebné vytýčit a řešit v rámci ČR i jednotlivých krajů následující priority:

- dostavba kapacitní železniční, dálniční a rychlostní sítě včetně okruhu kolem Prahy; tvoří základní podmínku rozvoje regionů, zvláště regionů ekonomicky slabých;
- podpora rozvoje vodní dopravy na řece Labi; v koordinaci se SRN zlepšení plavebních podmínek a prodloužení splavnosti až do Pardubic (Pardubický kraj); v dlouhodobější perspektivě i propojení tří moří kanálem D-O-L;
- ve vybraných regionech a lokalitách přecházet na kombinovanou dopravu s nově zřizovanými logistickými centry;
- zabezpečení dopravní obslužnosti regionů a sídel, integrovaných systémů příměstské a regionální veřejné dopravy.

Názorně nové dopravní stavby spojené s rekonstrukcemi ukazuje graf hlavní dopravní systém ČR.

Ve vazbě na projekční úvahy EU se jedná o souhrn 14 prioritních projektů vysokorychlostních železničních tratí, dálnic, vodních cest a spojů kombinované dopravy a síť 9 transevropských multimodálních koridorů.

ČR se z toho dotýkají 2 multimodální koridory:

- IV Berlín-Praha-Brno-Břeclav-Vídeň/Bratislava. Doplněno větvi A: Norimberk-Praha
- VI Gdaňsk-Katovice-Ostrava-Žilina. Doplněno větvi B: Ostrava-Břeclav-Vídeň

V regionálním průmětu je možné k úrovni dopravy uvést některé další vybrané ukazatele. V silniční síti se v hustotě (km/km²) kraje odlišují tak, že čtyři kraje jsou pod úrovní průměru za ČR (0,695), nejvíce jižní Čechy a dále severní Morava, západní Čechy a jižní Morava. Zbývající čtyři kraje mají hustotu sítě nadprůměrnou.

Kartogram dopravní obslužnosti ukazuje počet obcí v okresech a příslušných krajích bez dopravní obslužnosti.

Podobně jako u dopravy by bylo možné uvádět údaje a grafické vyobrazení rozdílů mezi kraji v pokrytí sítě mobilních telefonů, stacionární telefonizaci (pevná síť), měrnou spotřebu energie a další infrastrukturní ukazatele. Pro zkrácení tohoto sdělení odkazují pouze na tři následující grafy.

U životního prostředí je možné rovněž čerpat z velkého množství podkladů. K charakteristice vazeb na regiony se zaměříme pouze na zobrazení instalované kapacity ČEZ splňující emisní limity do roku 2000 za ČR a na provoz kanalizací za kraje (8):

Tab. 3 Provoz kanalizací za kraje ČR v roce 1996

Území, kraj	Podíl obyvatel napojených na veřejnou kanalizaci (v %)	Podíl čištěných odpadních vod (v %)
Hl. m. Praha	94,9	100,0
Středočeský	49,7	87,9
Jihočeský	81,7	95,0
Západočeský	78,6	96,4
Severočeský	72,9	88,1
Východočeský	63,9	88,9
Jihomoravský	73,2	94,8
Severomoravský	74,4	88,9
Česká republika	73,3	90,3

Zejména podíl čištěných odpadních vod orientuje rozbor a opatření na Severočeský a dále v menší míře na Středočeský, Východočeský a Severomoravský kraj. Rozdíly mezi okresy zachycuje kartogram za rok 1993.

6. Souhrnné vyjádření rozsahu regionálních disparit.

Charakteristika předpokladů rozvoje krajů (14)

Nejsouhrnnějším ukazatelem, který zaujímá také klíčové místo v regionálních statistikách EU je hrubý domácí produkt.

Údaje lze rozčlenit na dvě relativně samostatně vypovídající části.

Ve vztahu k průměru HDP na 1 obyvatele ČR se kraje dělí na území se vzestupnou a sestupnou tendencí v letech 1993-1995. K dalším rokům 1996-1997 je možné přitom poznamenat, že naprostá většina krajů (s výjimkou hl. m. Prahy a pravděpodobně Brněnského a Plzeňského kraje) se v současnosti bude vyznačovat stagnací nebo i poklesem.

V letech 1993-1995 se hl. m. Praha celkově ekonomicky rychle rozvíjela, Plzeňský a Brněnský kraj projevovaly náznaky růstu. Ostatní kraje stagnovaly nebo i vykazovaly pokles, nejvíce se tendence ke snížení úrovně projevil ve Zlínském, Karlovarském, Libereckém a Jihlavském kraji.

Přepočty k průměru za 15 členských států Evropské unie uvedené rozdíly v porovnání s průměrem za ČR příliš nemění. Vzhledem k rychlejšímu růstu HDP v ČR v letech 1993-1995 než v zemích EU vykazuje ČR i naprostá většina krajů ještě vzestupnou tendenci. Výjimku tvoří pouze Zlínský kraj, kde patrně

negativně spolupůsobí skutečnost nového, značně pasivního pohraničí se SR.

Tab. 4 Hrubý domácí produkt na 1 obyvatele podle krajů 1993-1995

Území, kraj	ČR = 100			Relace k úrovni EU		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Hl. m. Praha	169,2	174,0	182,0	91,4	95,9	106,8
Středočeský	80,3	78,1	78,4	43,4	43,1	46,0
Budějovický	94,1	90,2	92,1	50,8	49,7	54,1
Plzeňský	100,4	97,8	100,9	54,2	53,9	59,2
Karlovarský	94,3	94,3	86,8	50,9	52,0	51,0
Ústecký	91,0	87,8	92,9	49,1	48,4	54,5
Liberecký	89,7	87,6	85,1	48,4	48,3	50,0
Královéhradecký	90,2	90,3	88,8	48,7	49,8	52,1
Pardubický	90,5	88,1	90,2	48,9	48,6	53,0
Jihlavský	83,4	81,1	81,8	45,1	44,7	48,0
Brněnský	99,3	98,0	100,0	53,6	54,0	58,7
Olomoucký	85,4	82,6	83,5	46,1	45,5	49,0
Ostravský	91,4	99,2	91,1	49,3	54,7	53,5
Zlínský	91,6	91,1	80,0	49,5	50,2	47,0
ČR	100,0	100,0	100,0	54,0	55,1	58,7
EUR	-	-	-	100,0	100,0	100,0

Lze s velkou pravděpodobností zdůraznit, že v letech 1996-1998 u krajů, které vykazovaly v letech 1993-1995 stagnaci nebo i pokles (Karlovarský, Ostravský, Zlínský) se disparity vůči ostatním krajům prohloubily.

7. Krátké resumé

To, že s tržní ekonomikou nastartuje rychlý růst hl.m. Praha a přímkykající území, v podstatě nikoho nepřekvapuje. Velký rozdíl pozorujeme u západního pohraničí, které se z dřívější periferie stává bránou do vyspělé Evropy. Ostatní regiony s těžbou a těžkým průmyslem jsou nyní ve svízelné situaci.

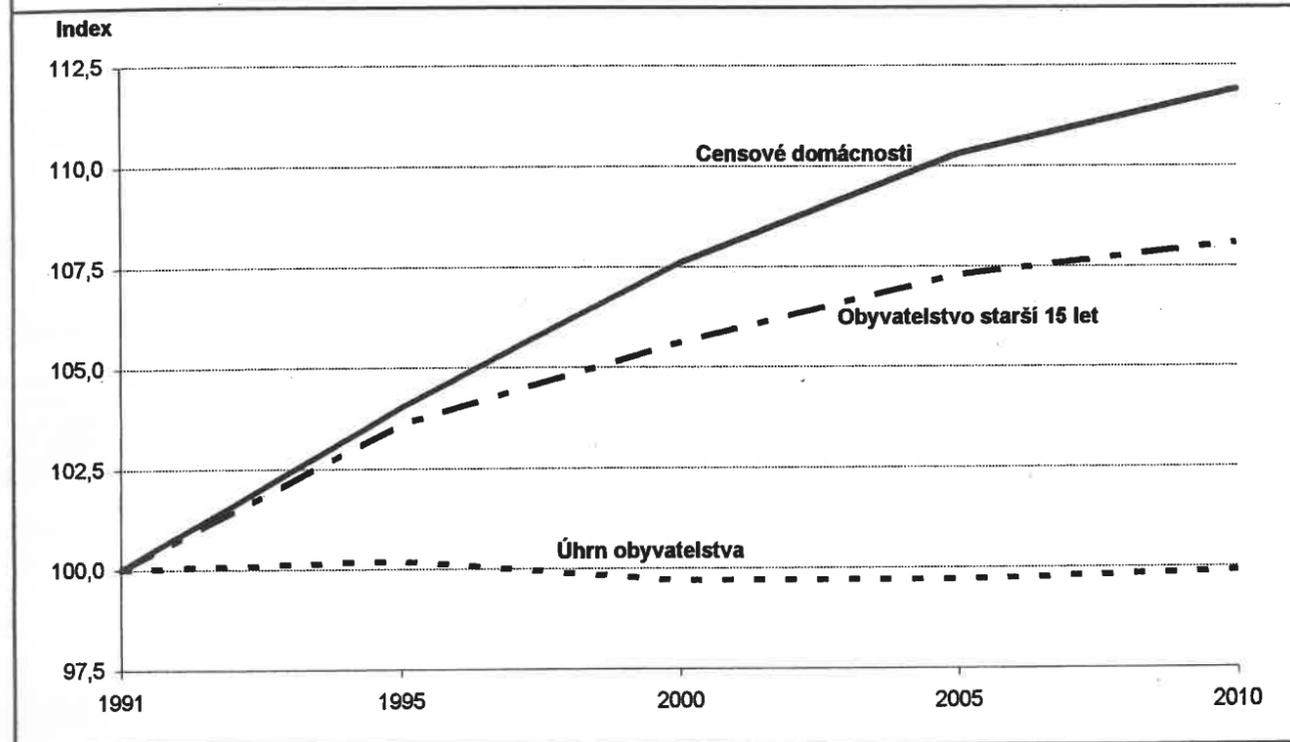
Jak se bude regionální dynamika dále utvářet?

- hl. m. Praha a část Středočeského kraje (centrum Mladá Boleslav) dále rychle ekonomicky budou posilovat;
- v západním pohraničí se rozvoj z průměru dostane patrně do průměrné úrovně a na té se bude udržovat delší dobu;
- zájem (investiční vklady) se zvýší o území vykazující již dnes dobrou úroveň a mající výhody v poloze a ve zdrojích pracovních sil. K takovým územím je možné řadit části regionů: Budějovický, Plzeňský, Hradecký, Pardubický, Brněnský, Olomoucký;
- po překonání potíží restrukturalizace průmyslu se růstově uplatní Ostravsko, Liberecko i Ústecko;
- poněkud svízelnější bude dynamika rozvoje v tzv. hluchých prostorech Středočeského kraje, obou východočeských krajů, Budějovického kraje, Karlovarského a Zlínského kraje. Příčiny pozdržení mohou být přitom různé a mohou se v dalších letech v důsledku hospodářské politiky i dosti výrazně měnit;
- kromě současné západo-východní disparity se znovu projeví disparita severo-jihní, která je dána objektivně po velmi dlouhou dobu založenou větší průmyslovou základnou na sever od linie Plzeň-Brno-Zlín;
- disparity budou ovlivňovány rozdíly v tempu překonávání znečištění a zamoření životního prostředí, kde ve velkých průmyslových územích lze předpokládat výraznější zlepšení. Nízká úroveň životního prostředí se bude intenzivněji projevovat jako brzdicí element investičního použití kapitálu;
- vnitřní migrace bude v podmínkách nedostatečné nabídky bytů oslabena. Prosadí se patrně především nasávací síla Prahy a celkově lze očekávat větší pohyb obyvatel směrem k západní části ČR;
- faktorem vyrovnávajícím příliš silné disparity by měla být výrazněji prováděná politika regionálních orgánů především. Méně se budou provádět celostátní akce, jejich efektivnost (formována z rezortních míst) je příliš často (obyčejně) nižší.

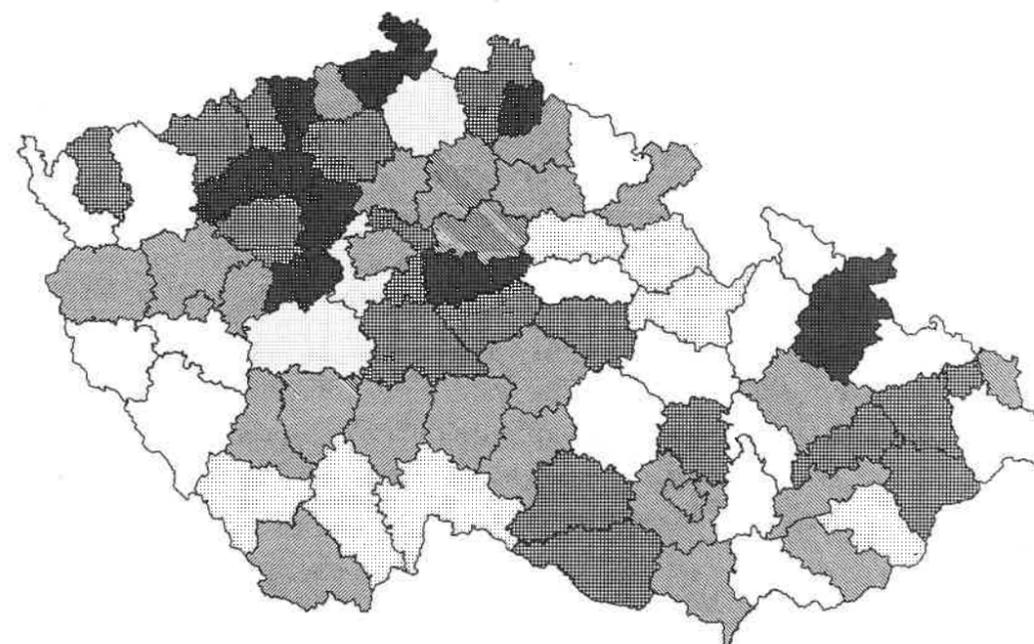
Doc. RNDr. Alois Andrlé, CSc.

TERPLAN, a.s.

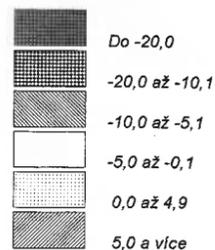
VÝVOJ POČTU OBYVATELSTVA A CENSOVÝCH DOMÁCNOSTÍ 1991-2010 (1991=100)

Přírůstek (úbytek) pracovních míst 1989-1996 v okresech České republiky

V % výchozího stavu

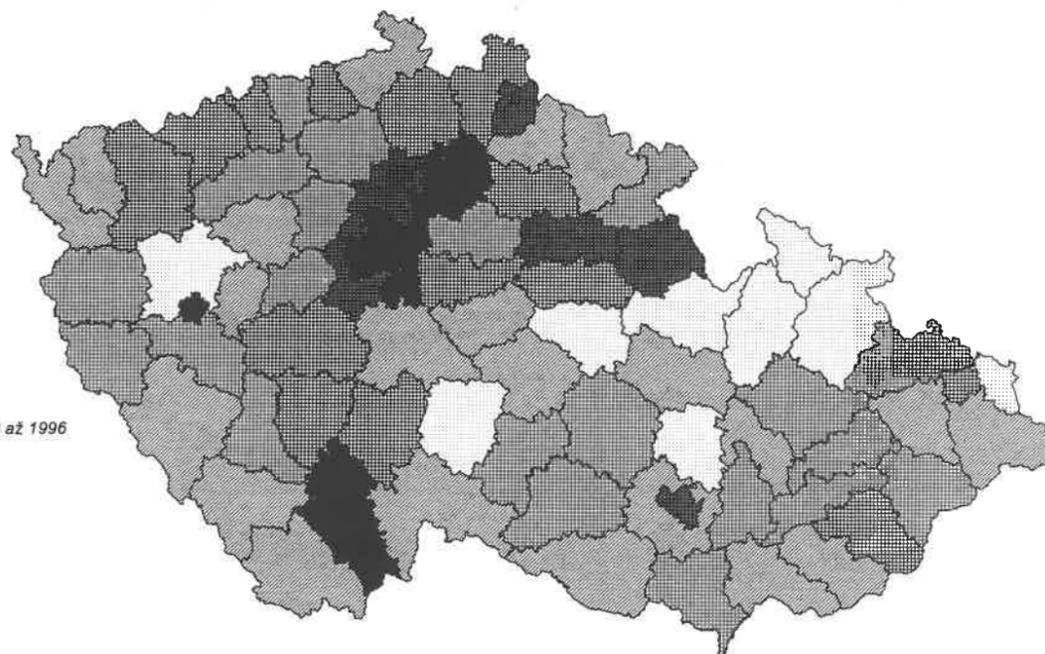
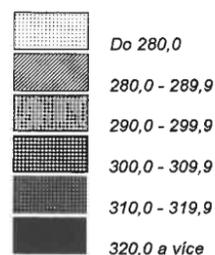

Průměr ČR: -4,3
Pramen: ČSÚ

TERPLAN a. s.
1998

Vývoj průměrných mezd 1989-1996 v okresech České republiky

Index vývoje mezd v l. 1989 až 1996
(rok 1989 = 100%)

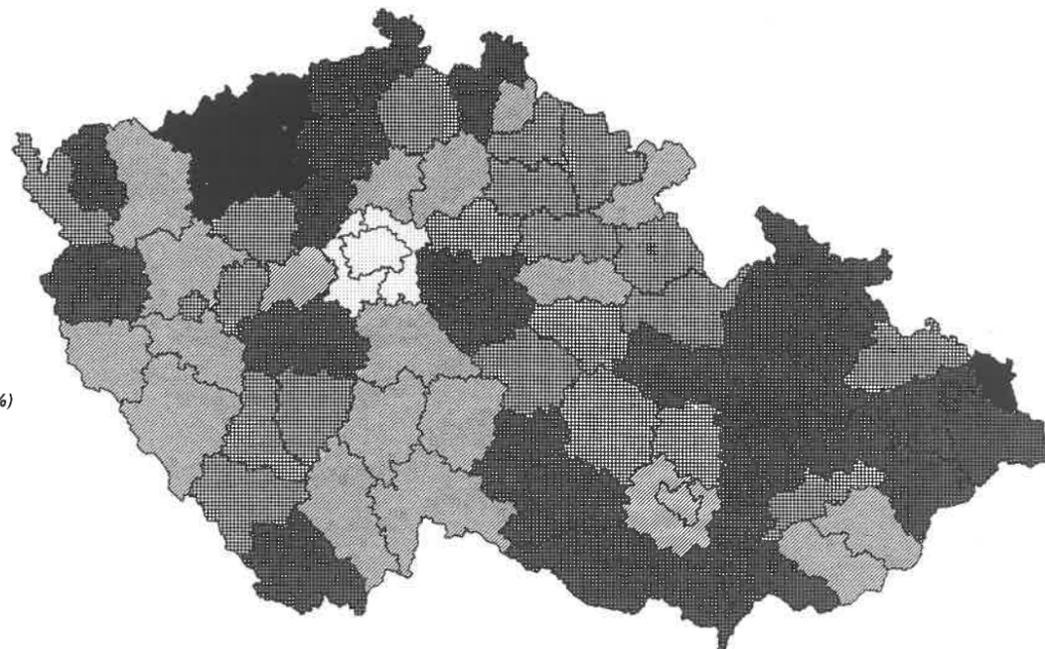
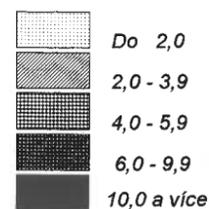

Průměr ČR: 309,6%
Pramen: ČSÚ

Terplan a. s.
1998

Míra nezaměstnanosti k 31.12.1997 v okresech České republiky

Podíl nezaměstnaných (v %)
z celkového počtu
ekonomicky aktivních

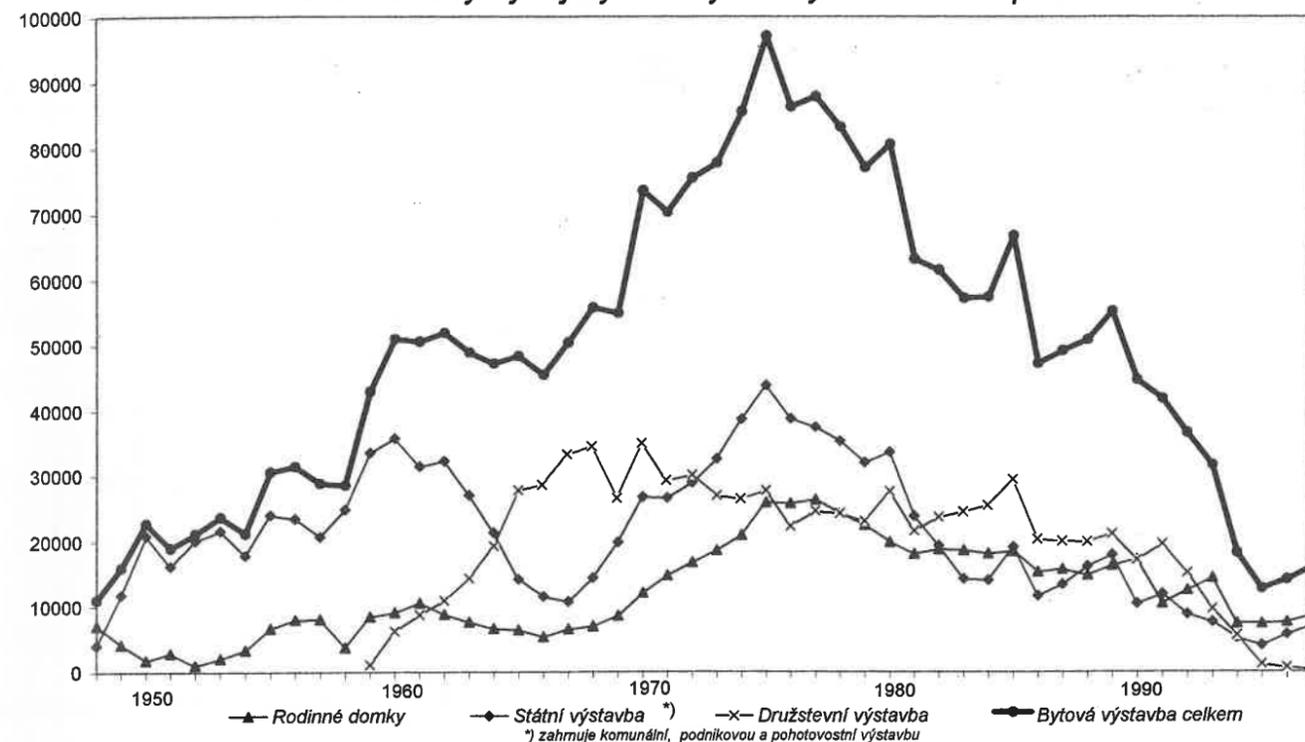

Průměr ČR: 5,2
Pramen: MPSV

Terplan a. s.
1998

Dlouhodobý vývoj bytové výstavby v České Republice

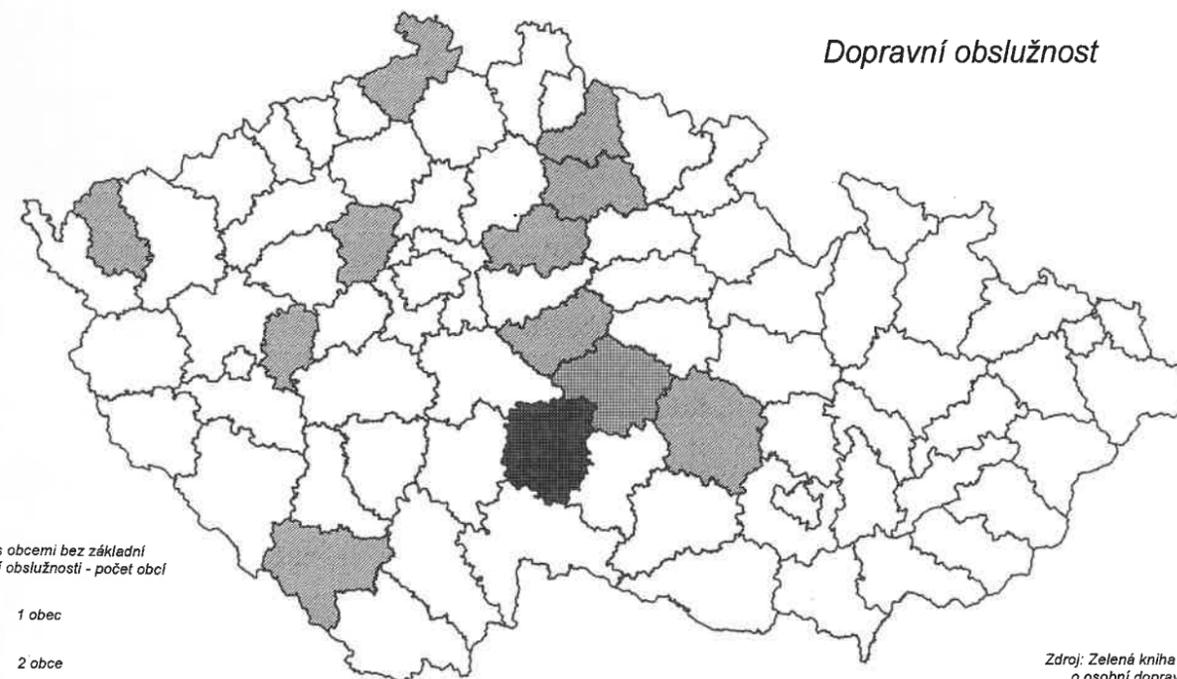
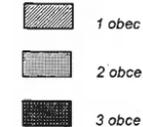
Počet bytů

Z podkladů ČSÚ
zpracoval Terplan, a. s. Praha
1998

Dopravní obslužnost

Okresy s obcemi bez základní
dopravní obslužnosti - počet obcí

Zdroj: Zelená kniha
o osobní dopravě ČR
(CDV Praha, XII/1997)

Terplan a. s.
Zpracoval: Terplan a. s. 1998

